

ELŐSZÓ

Az MNSZ történetének a megírása többszörös kihívást jelent: meg van e a kellő történeti távlat ahhoz, hogy szembe merjünk nézni a mítoszokkal?; rendelkezünk-e azzal a kritikus forrásmennyiséggel, amely fölülírhatja, vagy éppen megerősítheti a visszaemlékezések történeti „valóságtartalmát”?; netalán az „utólagos előrelátás” hibájába esve a történész munkája is csak annyit ér, mint a szelektív memória alapján – főleg a tárgyunk esetében – a tettek igazolására papírra vetett visszaemlékezések?

A kérdéseket itt és most lezárhatjuk, mert a jelen forrásgyűjtemény olyan „corpus”, amely igen változatos iratanyagot tartalmaz. Az iratok eredetét vizsgálva elmondhatjuk, hogy nagyobb hányaduk a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) mind-ezidáig „elveszettnek” vélt központi irattárából származnak. A bukaresti Nemzeti Központi Történeti Levéltárban (Arhivele Naționale Istorice Centrale) található 27-es számú fondba¹ nem csak az MNSZ iratait helyezték el, hanem ide gyűjtötték össze a Magyar Dolgozók (Országos) Szövetsége (MADOSZ) dokumentumait is. Az MNSZ-re összesen 66 iratcsomó vonatkozik. Ezeken keresztül végig követhetjük az MNSZ központi szerveinek (Országos Végrehajtó Bizottság, Politikai Titkárság, Végrehajtó Iroda, a különböző szakbizottságok) működését épp úgy, mint a Központi Intézőbizottság ülésein, illetve a kongresszusokon elhangzott vitákat. Az MNSZ központi irattárának „megtalálása” több szempontból is nagy jelentőségűnek tekinthető. Egyrészt ezek az iratok a szakma előtt is mindeddig ismeretlenek és hozzáférhetetlenek voltak, ennek következtében azok a kutatók, akik korábban az MNSZ, illetve a romániai magyar kisebbség 1945 utáni történetének egy-egy részkérdését dolgozták fel, elsősorban a magyarországi levéltárakban őrzött iratokat hasznosíthatták. Másodsorban a 2000-ben elindított levéltári gyűjtőmunka alkalmával viszonylag kevés, mindössze öt megyei MNSZ szervezet (Bihar, Kolozs, Szolnok-Doboka, Aranyos-Torda, Maros, Kisküküllő) iratait sikerült megtalálni. Csak néhány iratot válogattunk be azokból az állagokból, amelyek a Securitate Irattárát Vizsgáló Nemzeti Tanács Levéltárában (Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității) található és az MNSZ-re, vagy annak vezető politikusaira vonatkoznak. A romániai gyűjtőlevéltárakban található iratok mellett a forráskiadványból nem hiányozhatnak azok az levéltári források sem, amelyeket a Magyar Országos Levéltárban (MOL) és a Politikatörténeti Intézet Levéltárában (PIL) őriznek. A MOL-ból származnak a bukaresti Magyar Misszió és (1947-től) Nagykövetség jelentései, elemzései, amelyek a Külügyminisztérium

1 Az Nemzeti Központi Történeti Levéltár (Arhivele Naționale Istorice Centrale) ún. általános fondjegyzékében még ma sincs feltüntetve a 27-es számú fond.

adminisztratív iratai Románia, illetve a Külügyminisztérium titkosan ügykezelt Románia állagokban található. A Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) megfelelő osztályain (MKP Külügyi Bizottság, MSZDP Külpolitikai és Nemzetiségügyi Osztály) keresztül adatgyűjtést végeztek a romániai magyarság politikai, gazdasági viszonyairól és szoros kapcsolatot tartottak fenn a romániai magyar baloldali politikusokkal. Ezek a források a PIL-ben található.

Közreadunk olyan másodlagos forrásokat is, mint például a korabeli napilapokban megjelent politikai nyilatkozatokat és kiáltványokat, mert – megítélésünk szerint – a korszak fontos forrásainak tekinthetők. Az összefüggések rekonstruálása szempontjából – néhány esetben – szükségesnek mutatkozott máshol már publikált iratok újbóli közlése is.

A kötet törzsanyagát a kongresszusi jegyzőkönyvek, az országos végrehajtó- ill. központi intézőbizottsági ülések jegyzőkönyvei és a központi körlevelek adják. Mennyiség tekintetében ezt a magyar kormány bukaresti külképviseletén készült diplomáciai jelentések követik és a titkosszolgálatok levéltárából származó iratokat mellett „szólásra bírtuk” az MNSZ egyes vezető politikusainak magánleveleit is. *A román nyelvű iratokat* Juhász Tihamér fordította magyarra.

A források kiválogatása során magunk is sokat töprengtünk azon, hogy vajon: 1. az MNSZ, vagyis a „hivatalos magyar”² hatalom által termelt források mennyire tükrözik vissza az MNSZ „történetét”?; 2. a horizont nem szűkül-e le egy pusztán kisebbségtörténeti léptékre?

1. Számunkra is egyértelmű, hogy a különböző intézmények, mint például a román rendőrség, csendőrség és titkosszolgálatok forrásaiban,³ vagy éppen a bukaresti magyar külképviselet jelentéseiben eltérő MNSZ-„történet(ek)” rajzolód-nak ki. Ellenben a forrásokból kibontakozó eltérő nézőpontok, megállapítások nem vezetnek eltérő múlt-hoz, hanem ugyanakkor a múltnak más oldalait világítják meg. A forrásokhoz kapcsolódó lábjegyzetek azt a célt szolgálják, hogy megmagyarázzák, kibővítsék az adott tárgyra, eseményre vagy személyre vonatkozó ismereteket.

2. A kötet elsősorban a kisebbségtörténettel, illetve a politikátörténettel foglalkozóknak szántuk, ugyanakkor nélkülözhetetlennek tartjuk a kelet-közép-európai kommunista államok nemzetiségpolitikáinak elemzéséhez. A nemzetiségi kérdés megoldására és kezelésére a térséget irányító centrumban (Moszkvában)

2 Ennek a funkciónak az értelmezése már a korszakban is heves vitákat váltott ki. Miközben a szovjet katonai közigazgatás viszonyai között (1944. november – 1945. március) Észak-Erdélyben az MNSZ úgy jött létre mint a politikai és az állami hatalmat képviselő szovjet katonai parancsnokság által *elismert és támogatott* magyar hivatalos képviselet, addig Dél-Erdélyben az MNSZ úgy jelent meg mint a politikai hatalom megszerzésére törekvő RKP tömegszervezete, vagyis mint a jövőbeni politikai hatalmat magának kisajátító politikai erő *teremtette* hivatalos magyarság. A hasonlóság abban mutatkozott meg, hogy mindkét esetben az MNSZ képviselői a magyarság *kizárólagos* politikai képviselőjének tekintették magukat.

3 A közelmúltban megjelent román nyelvű forrásgyűjtemény a romániai magyar közösség 1945 és 1955 közötti történetének feldolgozásakor egyrészt éppen ezen a prizmán keresztül mutatja be az MNSZ-t, másrészt a jelentéseket nem értelmezték ill. nem kontextualizálták. Lásd *Nastasă*, 2002.

megfogalmazott „útmutatásokat” nem közöljük, ezek egy részét orosz kutatók már korábban publikálták.⁴

A források válogatása során az volt a célunk, hogy tetten érjük a hatalom, vagyis az esetünkben hatalmi jogosítványokat birtokló, vagy azt magának vindikáló MNSZ felső vezetésének kisebbségpolitikai elképzeléseit. Fel szeretnénk tárni a rejtett vagy nyilvános ideológiai alapállásukat, hogy rámutassunk vélt, vagy a helyzet formálta politikai megfontolásaikra. Az MNSZ és a Román Kommunista Párt között lezajlott tárgyalások jegyzőkönyveinek a közlésével a két szervezet közötti viszonyra, az MNSZ szűkre szabott mozgási lehetőségére, illetve az érdekvényesítés korlátaira akartunk rámutatni. Az MNSZ intézményépítési és intézményvédelmi stratégiáját elsősorban a szervezet kulturális és gazdasági tevékenységére vonatkozó iratokból ismerhetjük meg. Az MNSZ propagandájában és a visszaemlékezésekben az oktatás területén elért eredmények sikertörténetként jelentkeztek, holott a kibővült alsó- és felsőfokú iskolahálózat és a magyar tanügyi autonómia jogszabályi háttere nagyon bizonytalan volt. A tanügyi kérdésre vonatkozólag nem válogattunk be külön forrást, mert Nagy Gézőnek a Központi Intézőbizottság brassói ülésén felolvasott terjedelmes beszámolója (31. sz. irat), kellőképpen rámutat a valós helyzetre. A nemzetiségi törvény kidolgozása 1946-ban nem csak az MNSZ vezetésén belül, hanem az MNSZ és az RKP viszonyában is konfliktushoz vezetett. A székelyudvarhelyi kongresszuson elfogadott nemzetiségi törvény újraközlését elhagytuk, mivel azt már korábban közölték.⁵ Éppen ezért, jelen kötetben a törvénytervezetnek mindezülig ismeretlen vitáját közöljük (37. sz. irat). Egy külön forrásgyűjtemény gerincét képezné az MNSZ vezető politikusai ellen indított rendőrségi és bírósági eljárásokat tartalmazó levéltári forrásoknak (titkosszolgálati adatgyűjtések, letartóztatások, tanúkihallgatások, periratok stb.) a közreadása. Ezek az iratok a Securitate Irattárát Vizsgáló Nemzeti Tanács Levéltárában vannak, és egyenként több tucat iratsomót foglalnak magukba.

-
- 4 A következő orosz, magyar és román nyelvű forrásgyűjteményeket ajánljuk: *Transilvanszkij voprosz. Vengero-rümenszkij territorialnij szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumenti rosszjszkijh archivov.* Red. Kollegija: T. M. Iszlamov, T. V. Volokityina, T. A. Pokivajlova. Moszkva, 2000, RPSZPEN.; *Vosztocsnaja Jevropa v dokumentah rosszjszkijh archivov 1944–1953.* Tom I. 1944–1948. Red. Kollegija: T. V. Volokityina, T. M. Iszlamov, G. P. Murasko (otvetsztnnij redaktor), A. F. Noszkova, L. A. Rogovaja. Moszkva-Novoszobirszk, 1997, „Szbirszkij hronograf”; *Szovjetszkij faktor v Visztocsnoj Jevrope 1944–1953.* Tom I. 1944–1948. Dokumenti. Red. kolegija: T. V. Volokityina, G. P. Murasko, O. V. Naumov, A. F. Noszkova, T. V. Carevskaja. Moszkva, 1999, ROSZPEN. *Tri vizita A. Ja. Visinszkovo v Buhareste 1944–1946. Dokumenti rosszjszkijh archivov.* Red. kolegija: T. V. Volokityina, G. P. Murasko, A. F. Noszkova, T. A. Pokivajlova (otv. red.). Moszkva, 1998, ROSZPEN.; Ugyanez román nyelven: *Misiunile lui Vâșinski în România. Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944–1946. Documente secrete.* (Visinszkij romániai küldetései. A román-szovjet kapcsolatok történetéből, 1944–1946. Titkos iratok.) Red.: Ciuceanu, Radu-Chiper, Ioan-Constantiniu, Florin-Vărațic, Vitalie. București, 1997, Institutul Național pentru Studii Totalitarismului.
- 5 A Központi Intézőbizottság elé terjesztett nemzetiségi törvénytervezet szövegét közli: *Joó Rudolf beszélgetése...*, 1983. 130–140. p. A törvénytervezet végleges változatát közli: *Vincze*, 2003, 74–80. p.

A kötet szervesen kiegészíti vagy éppen pontosítja az elmúlt közel harminc évben az e témában készült három doktori dolgozatot és a napvilágot látott számos tanulmányt.

A divatos történelemszemléleti tételével ellentétben azt valljuk, hogy a források számot adhatnak a múltbeli valóságról, és hisszük, hogy „a történelem elrendezett, megszerkesztett formában, a narratívában él, a narratíva hitelességét, érvényességét a mögötte álló dokumentumok garantálják.”⁶ Reméljük, hogy forrásgyűjteményünkkel a hiteles narratívákat erősíthetjük.

A *bevezető tanulmányban* a politikátörténeti megközelítést alkalmaztuk, érvényesítve a társadalomtörténeti szemléletmódot is. Eleve elutasítjuk a totalitárius narratívát, amely az autonóm döntés megszüntetését, „elvételét» hangsúlyozza, helyette megpróbáljuk nyomon követni, hogy meddig terjedt a vezető politikusok önállósága, s az adott rendszeren belül milyen összetevők hatására mondtak le autonómiájukról.⁷

A *bevezető tanulmány* abban nyújt segítséget, hogy röviden értelmezi a döntések következményeit, s azt, hogy az MNSZ milyen politikai mozgástérrel rendelkezett. E szűk keretek között nem vállalkozhatunk arra, hogy egy átfogó képet adjunk az MNSZ-ről, hanem elsősorban az MNSZ *szerepvállalásának* a felvázolására törekszünk. Az MNSZ funkcióját mind a román állam *magyarságpolitikája*⁸ felől, illetve a román *hatalmi viszonyok változásának* viszonylatában, mind a romániai magyar kisebbség *önszerveződése, intézményessége és integrációja* szempontjából mutatjuk be.

Az iratok szerkesztésekor a következő módon jártunk el:

Az iratokat keletkezésük időrendjében tesszük közé, amely elvtől egy esetben tértünk el. Márton Áron tanúvallomása későbbi időpontban keletkezett, ám tematikailag a '46-os évhez kapcsolódik. Az iratokat szerkesztett címmel láttuk el, lehetőség szerint feltüntetve annak típusát, szerzőjét, a szerző beosztását, és – ha volt – címzettjét, valamint a keltezési időpontját és helyét. A szerkesztői kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük és kurziváltuk, ehhez hasonlóan kurziváltuk a szövegekben található eredeti kiemeléseket, az utólagos aláhúzásokat mi is aláhúzással jelöltük. Az események minél lényegre törő bemutatása és terjedelmi korlátok miatt több esetben is kénytelen voltunk eltekinteni a teljes szöveg közreadásától. Ezért a kihagyott részeket szögletes zárójellel jelöltük, ellenben a lábjegyzetben közöltük annak érdemi összefoglalóját. Az értelemzavaró módon megfogalmazott, érthetetlen, illetőleg félreérthető szövegrészeket magyarázó, vagy szövegkritikai jegyzetekkel láttuk el. Az iratokat a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közöltük, éppen ezért a helyesírási és gépelési hibákat korrigáltuk.

6 Keszeg, 2001. 34. p.

7 Horváth, 2006. 5. p.

8 Bárdi Nándor fogalom-meghatározását követve, *magyarságpolitikán* az egyes országok, kormányzatok politikáját értjük, míg *kisebbségpolitikán* az adott kisebbség, estünkben az erdélyi magyar társadalom politikai képviseletére vállalkozó politikai elit politikai célmeghatározását. Bárdi, 2004. 9. p.

Ugyanígy jártunk el a személy- és helységnevek írásánál is, a hibásan leírt személy- és helységneveket kijavítottuk. A román nyelvű iratok fordítása során nem minden esetben javítottuk ki a stiláris hibákat, mert véleményünk szerint így jobban visszaadhattuk a pártnomenklatúra hivatalos „bikfanyelvét”.

A bevezető tanulmányt két alkalommal is vitára bocsátottuk. A Kolozsváron megtartott első vita alkalmával Kiss András, Bárdi Nándor, Csucsujá István, Kántor Lajos, Lönhárt Tamás, Novák Csaba Zoltán, László Márton, Sáránci Tamás és Lázok Klára tettek értékes javaslatokat. A budapesti kéziratvitán Szász Zoltán, Töttössy Magdolna, Lipcsey Ildikó, Fülöp Mihály, Egry Gábor, Stefano Bottoni és Bárdi Nándor osztották meg velünk észrevételeiket és hasznos tanácsaikat. Ezek az alkalmak teret biztosítottak a nyílt szakmai vitáknak is, kijelölve az újabb kutatási irányvonalakat. A bevezető tanulmány és a kötet gondozásáért Bárdi Nándornak és Vincze Gábornak kell köszönetet mondanunk. A sokévi „gyámkodásuknak” köszönhetően több kutatócsoport is létrejött, amelyek célkitűzésül a romániai magyarság 20. századi történetének feltárását jelölték meg. Megköszönjük Salat Levente segítségét, aki lehetővé tette, hogy részt vegyünk a Tismăneanu Bizottság munkájában, és így betekintést nyerhettünk az MNSZ központi irattárába.